

Třídenní víkend, prosím

Společnost je stále bohatší. Tak proč ještě tolik pracovat?

<https://www.respekt.cz/tydenik/2016/38/tridenni-vikend-prosim>

Představte si, že váš šéf svolá všechny zaměstnance a oznámí převratnou novinku – od příštího týdne budete pracovat o den méně. Vaše mzda přitom zůstane stejná a v oněch zbylých pracovních směnách nemusíte přidat ani minutu navíc. Propouštět se nebude, firmě se daří jako nikdy předtím a chystá nový produkt, který si zákazníci zamilují. Ve vaší kanceláři nebo továrně propuká nadšení, všichni telefonují domů a oznamují svým blízkým, že na ně teď konečně budou mít víc času.

Čistá utopie, říkáte? Ne tak docela. Přesně před devadesáti lety připravil tohle překvapení svým zaměstnancům muž, který bývá považován za symbol moderního kapitalismu. Továrník Henry Ford tehdy 26. září 1926 oznámil světu, že ve své automobilce zavádí pětidenní pracovní týden. K dosud volné neděli přidává zaměstnancům sobotu, aniž by jim firma jakkoli zkrátila plat. „Je čas si uvědomit, že odpočinek pracujícího člověka nemůžeme považovat za ztracený čas ani za třídní privilegium,“ vysvětlil magnát.

Zítřka zůstanou doma. (Dělníci Fordových závodů) • Autor: AFP, Profimedia

Z rozhovoru, který ten den poskytl, přitom vyplývá, že mu nešlo čistě o sociální gesto vůči dělníkům. Zakladatel nejúspěšnější automobilky své doby a bytostný pragmatik počítal s tím, že mu kratší pracovní doba přinese zisk. Přípravy nového modelu osobního auta Ford A právě finišovaly a šéf potřeboval, aby jeho zaměstnanci byli spokojenější – a tedy také loajálnější, svědomitější a výkonnější. A jak se svěřil novinářům, sázel i na to, že více volna podpoří chuť dělníků nakupovat – například nové automobily, aby mohli o víkendu někam jezdit.

Nemýlil se. Montéři nadšení velkorysostí svého chlebodárcem pracovali od pondělí do pátku na plné obrátky, zkrácení pracovní doby o šestinu se automobilce vyplatilo a záhy ji začaly napodobovat ostatní továrny v celé Americe i Evropě. Za celkem samozřejmě se přitom považovalo, že nejde o konečný ideál. Jak bohatství západní ekonomiky poroste, bude hodin a dní pracovního volna logicky přibývat. Slavný ekonom John Maynard Keynes například koncem dvacátých let prorokoval, že za sto let budou lidé pracovat jen patnáct hodin týdně. A američtí senátoři analyzující vyhlídky hospodářství v polovině šedesátých let dospěli k závěru, že tři hodiny práce denně budou standardem už na konci 20. století.

Jak víme, nestalo se. Po století takřka nepřetržitého ekonomického růstu, v čase blahobytu a všeobecných konzumních radovánek pracujeme stejně dlouho jako dělníci ve Fordových závodech. Cím dál víc lidí se tak dnes ptá, jestli bychom neměli pracovní dobu znovu zkrátit. Nenastal čas přidat k volné sobotě a neděli i pátek?

Bohatší život

Opuštěný karlínský přístav patří dnes v Praze k oblíbeným místům setkávání mladých umělců a drobná instalace s názvem *Prago-kievský menhir* je jedním z důkazů. Na ocelové desce vsazené do kamenné hráze u vody je vytištěný QR kód, tedy čtverec složený z čar, který skrývá datovou informaci. Když jej náhodný kolemjdoucí naskenuje svým mobilním telefonem, ocitne se na webové stránce, skrze niž může komunikovat s návštěvníky Holosiivského lesa v ukrajinském Kyjevě, kde leží identický „menhir“ s kódem.

Technologicko-umělecká hříčka vznikla loni jako symbol solidarity s ohroženou Ukrajinou, nás ale spíše než smysl instalace bude zajímat, kde na tenhle projekt vzal jeho autor čas. Grafik Jan Horký (36) menhir

vytvořil zadarmo, podobné nápady ho neživí. Kulturní život metropole zpestřuje čistě pro radost, zato pravidelně a celkem intenzivně. S přáteli pořádal několik let vyhledávané konceptuální hudební večírky nebo promítání němých filmů s improvizovanou hudbou. Vytváří světelné instalace, zajímá ho landart a aktuálně se věnuje vývoji skládacího kartonového divadla, které si každý může upravit podle své fantazie (používají ho například základní školy). „Jsem trochu renesanční člověk,“ vysvětluje vousatý mladý muž, „baví mě zkoušet spoustu věcí a nedovedu si představit, že bych dělal pět dní v týdnu jen jednu.“

Přál bych to každému. (Jan Horký v karlínském přístavu) • Autor: Milan Jaroš

Klíčovým předpokladem, který Horkému umožňuje realizovat své tvůrčí fantazie, je jeden netypický detail v pracovní smlouvě, kterou má už čtyři roky uzavřenou s velkou nadnárodní korporací. Grafik pracuje v zaměstnaneckém poměru, ale jen tři dny v týdnu – pondělí, úterý a čtvrtek. Zbylý čas sice částečně věnuje placeným zakázkám, ale minimálně jeden všední den si vždy rezervuje pro své neziskové zájmy. „Přál bych to každému,“ vypočítává výhody Horký. „Z práce ve firmě nejsem po třech dnech tak unavený, naopak mám energii se jí věnovat naplno. A vedle toho se mohu dál rozvíjet, žiju bohatší život. Myslím, že pracovat o den méně by měl být nový standard.“

Když práce svírá

Tenhle pracovní model by si nemohl dovolit každý. Jan Horký za něj platí jistou cenu. Volno navíc mu jeho firma neposkytuje z velkorysosti, má klasický snížený úvazek, takže bere o dvě pětiny nižší plat než kolegové z oboru. V hlavním městě musí žít poměrně skromně. Nic neušetří, jezdí starou felicií a říká, že kdyby neměl byt v osobním vlastnictví, tržní nájem v Praze nezvládne zaplatit.

Jinak ale jeho nadšení dává za pravdu argumentům, které se v posledních letech ve prospěch zkrácení pracovní doby objevují a které tvrdí, že volný čas navíc činí život šťastnějším a pestřejším. Ostatně neliší se až tak od důvodů, jež vedly k osmihodinové revoluci Henryho Forda, jen je dnes máme více podložené zkušenostmi a vědeckými výzkumy.

Lidé s kratšími pracovními úvazky méně trpí únavou, jsou energičtější a soustředěnější na práci, mají více času na rodinu a přátele a lepší pocit ze života. Různé studie ukazují, že ty, kdo naopak pracují moc dlouho, častěji postihuje infarkt, mrtvice, cukrovka nebo poruchy spánku. To poslední může působit paradoxně, protože člověk by měl po dlouhé šichtě spát jako zařezaný, ale opak je pravdou – kvalitní spánek totiž předpokládá předchozí období relaxace.

Přepracovaní lidé vykazují také horší výsledky při testování mentálních schopností. A další obvyklý argument proti dlouhé pracovní době zní, že víc hodin u strojů vůbec nemusí znamenat víc odvedené práce. Nejvíce hodin tráví v Evropě v práci Řekové, jejichž produktivita je zároveň jednou z nejhorších a ekonomika se dlouhodobě potácí nad propastí. Jedna pozoruhodná studie se paradox příliš dlouhé pracovní doby snažila exaktně změřit a zjistila, že když lidé začnou pracovat šedesát a více hodin týdně, po několika týdnech klesne jejich produktivita vlivem přetížení natolik, že udělají méně práce (a hůř) než zaměstnanec s obvyklým čtyřicetihodinovým záprahem. „Práce nás neosvobozuje, ale spíš svírá a komplikuje nám seberealizaci,“ píše jeden z advokátů tří denního víkendu, profesor Univerzity v Leedsu a specialista na ekonomii práce David Spencer.

Zní to hezky a po přečtení každého manifestu za volný čas, jakých se v médiích od různých myslitelů objevuje stále víc, má člověk chuť hlasovat pro plošné zavedení volných pátků. Někde v něm ale přece jen hlodá pochybnost. Přežila by ekonomika tak výrazný výpadek bez úhony? A je vůbec taková změna představitelná a politicky průchodná?

Šest hodin a dost

Částečně ano – už proto, že několik podobných experimentů má svět za sebou. Za průmyslové revoluce bývala pracovní doba v továrnách běžně šestnáct hodin. Československo patřilo k progresivním pionýrům jejího zkracování. Zákon přijatý Národním shromážděním v prosinci roku 1918 zavedl osmihodinovou pracovní dobu (šest dnů v týdnu) navzdory vášnivému odporu poslanců nesocialistických stran, kteří se děsili úpadku hospodářství.

Žádný se ovšem nekonal a stejně tak západní ekonomiky bez újmy zvládly zavedení volných sobot, které se postupně prosazovalo od třicátých let (v Československu, mezitím už komunistickém, byl pětidenní pracovní týden zaveden až v letech 1966–1968). Víkend naopak přinesl nové příležitosti – povzbudil utrácení a nastartoval turistický ruch, v normalizačním Československu pak také zrodil fenomén chalupaření.

I dnes už najdeme ve světě firmy, úřady, nemocnice nebo různá sociální zařízení, které s kratší pracovní dobou zaměstnanců experimentují. Zkoušejí se nejčastěji dva modely. Volný den navíc je méně oblíbený, protože přináší více praktických problémů – zatímco vizionáři odpočinku stahují rolety, okolní svět se točí dál. Svůj jinak úspěšný pokus kvůli tomu po čtyřech letech ukončila například státní správa amerického státu Utah, která pro své zaměstnance zavedla volné pátky v roce 2007 a po pár měsících hlásila například úžasné energetické úspory. Jenže občané Utahu si stěžovali, že to nejde, aby si v pátek na úřadech nemohli nic vyřídit, a guvernér nařídil rolety zase vytáhnout.

V posledních letech se proto častěji experimentuje se zkracováním denní pracovní doby – obvykle na šest hodin. Průkopníkem jsou v téhle oblasti různé IT firmy z kalifornského Silicon Valley a především Švédsko, které si na blaho zaměstnanců tradičně potrpí (má například vůbec nejnižší míru přesčasů z celé Evropy). Šestihodinový den tu postupně zavedlo několik typově různých pracovišť od internetových startupů přes pečovatelský domov, magistrát města Göteborgu až po autoservis Toyoty. Zkušenosti jsou vesměs pozitivní – zaměstnanci jsou prý méně nemocní, výkonnější, soustředěnější a zákazníci spokojenější. „Neposíláme zbytečné e-maily ani nevysedáváme na poradách,“ popsal změnu médiím zaměstnanec jedné z takových firem Thommy Ottinger, „když máte na práci šest hodin, tak prostě neplýtváte časem.“

Snížení objemu práce při zachování stejné mzdy pochopitelně firmu něco stojí, ale přínosy jsou evidentní a komplexní. Ukazuje to třeba příklad velké nemocnice Sahlgrenska, která šestihodinové směny zavedla na své ortopedické klinice. Ke stávajícím osmdesáti devíti doktorům a sestřám musela přibrat dalších patnáct zaměstnanců, aby vykryla zbylý čas. Nemocnici to na výplatních páskách stojí milion švédských korun měsíčně navíc (necelé tři miliony českých korun). Zaměstnanci jsou ale svěží, ubylo nemocí a jiných absencí, klinika zvládá o dvacet procent operací víc a čekací lhůty se neakutním pacientům zkrátily z měsíců na týdny.

Chvilé pro roboty

Je horký zářijový pátek a do oken redakce v pražském Karlíně svítí ostré slunce. Babi léto se letos obzvlášť vydařilo, dnes je ovšem poslední krásný den, o víkendu má pršet. Autor těchto řádek pracuje intenzivně už pátý den a je to znát. Únava, špatné soustředění, strach z infarktu a cukrovky a hrůza z toho, jak se stále se zhoršujícími mentálními schopnostmi zvládne napsat poslední kapitolu obálkového textu, dělají své. Hlavou přepracovaného člověka se honí jediná otázka – kdy už konečně zavedeme v Česku třídní víkend?

Ministryně práce a sociálních věcí Michaela Marksová (ČSSD) moc povzbudivou odpověď nenabízí. Píše sice, že „je to zajímavá myšlenka a že pozorně sleduje, jak se situace v Evropě v tomto směru vyvíjí“, nicméně její úřad momentálně žádné podobné návrhy neplánuje. Podobně to vidí ministr financí Andrej Babiš (ANO). Idea podle něj v principu „není nesprávná“, ale chybí mu zatím odborná debata o možných důsledcích. „Dnes je jiná mezinárodní situace než před padesáti lety, kdy se zaváděla volná sobota,“ myslí si vicepremiér. „Jsme v konkurenci se zeměmi, kde se pracuje v podstatě bez přestávek a dovolenou ani neznají. Proti takovému sociálnímu dumpingu se těžko bojuje.“

Podobných námitek proti snižování pracovní doby při zachování platu existuje spousta. Česko má teď nízkou nezaměstnanost, takže podle ekonomů hrozí, že by nová místa, která by zkrácením těch stávajících vznikla, neměl kdo obsadit. K opatrnosti prý také velí zkušenost Francie, která jako jediná z velkých ekonomik zkrátila za vlády socialistů na přelomu tisíciletí pracovní týden na třicet pět hodin. Francouzům přitom nešlo ani tak o klidnější život obyvatel jako o snížení nezaměstnanosti, což se bohužel nepovedlo. Zaměstnavatelé, kterým se nová norma nelíbila, zintenzivnili záprah stávající pracovní síly nebo nařízení různě obcházejí.

Všichni od ministra Babiše až po levicové ekonomy se ale shodnou, že nová éra volného času stejně brzy přijde. Prognózy odhadují, že pokračující robotizace postupně obsadí více než polovinu pracovních míst v EU. A zkrácení pracovní doby při zachování důstojné výše platu se dnes považuje za jedno z hlavních řešení. Abychom předešli vzniku armády frustrovaných nezaměstnaných, kterým stroje vzaly práci, bude lepší, když nás bude pracovat co nejvíc – co nejkratší dobu. „Očekávám, že během příštích patnácti let se pracovní doba sníží na polovinu,“ odhaduje bývalý český eurokomisař pro sociální věci Vladimír Špidla.

Máme se tedy na co těšit. U příležitosti výročí odvážného rozhodnutí Henryho Forda však stojí za to si připomenout, že stejně jako tehdy v Detroitu by ani v naší robotizované budoucnosti nemělo být snížení délky práce považováno za z nouze ctnost, ale za příležitost. Také automobilový magnát čelil všemožným námitkám a pochybnostem, které nebylo možné vyvrátit, protože budoucnost se zkrátka nedá přesně spočítat. Ale udělal krok do neznáma s důvěrou, že možnost odpočinku a pestřejšího života přeje lidské tvořivosti víc než nekonečné hodiny strávené v jedné továrně – nebo kanceláři.

Pracovní doba v českých zemích

1842

Děti v továrně smějí pracovat až od 12 let a maximálně 12 hodin denně.

1884

Děti pracují nejdéle deset hodin denně a s volnou nedělí.

1895

Volná neděle pro všechny.

1918

Uzákoněna osmihodinová pracovní doba denně, šest dní v týdnu.

1932

Za krize vzniká návrh zákona na snížení pracovní doby na 40 hodin týdně, ale nikdy není schválen.

1942

Pro čas války se pracovní doba protahuje až na 60 hodin týdně.

1956

Snížení na 46 hodin, v sobotu se pracuje kratší dobu.

1960

KSČ slibuje snížení na 42 hodin týdně, zvažuje se volná sobota nebo pondělí. Kvůli recesi se však plán odkládá.

1968

Zavedení volných sobot, pracovní doba osm a půl hodiny denně. Stát občas vyhláší pracovní soboty.

1989

Poslední pracovní sobota v Československu (14. března).